

Szecessziós könyvművészet a fővároson túl

VIRÁGZÓ VIDÉK

Kis Krisztián Bálint

Hogy Budapesten kívül is van könyves élet, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a vidéki nyomdák valósággal szárba szökkenek és részint a helyi könyvkötőkkel karöltve kiadványaik egyenesen virágba borultak az Európa-szerte elterjedt művészettörténeti korszakban. A vidéki jelző még akkor is igaz, ha könyvdiszeiket részben Budapestről, részben külföldről szereztek be. Az országonként változó elnevezésű szecesszió a 19. század második felére jelent meg, és nagyjából az 1920-as évekig tartott. Az új művészeti mozgalom célja az elavultnak tartott művészettől való elszakadás és helyette egy lendületes, életteli, új stílus megalkotása. Sajátos kifejezési eszköze a növényi ornamentika, mely az épített örökségben a legszembeütőbb. Az egyedülálló korszak illusztrálására szolgáló, javarészt ritkaságszámba menő kiadványok mind a szerző gyűjteményéből származnak. Valamennyi bemutatott kötet és kötés garantáltan vidéki mesteremberek keze munkája.

Századvégi összeírás tanúsága szerint 1895-ben a történelmi Magyarországon – Horvátországot és Fiumét leszámítva – 218 vidéki nyomdahelyen összesen 441 kisebb-nagyobb nyomda működött.

Nagyvárad, a „boldog város”, Biharország szíve ekkor az egyik legjelentősebb vidéki

nyomdahely volt a maga tucatnyi nyomdájával. A Nagyalföld keleti peremén elterülő nagyváros lakossága több mint 38 ezer főt tett ki. Az első váradi officinát még Hoffhalter Rafael 1565-ben állította föl. 1895-ig további több mint húsz nyomda működött a városban. Közülük a Sonnenfeld-nyomda 1856-tól – túlélve a Romániához csatolást – egészen a 20. század közepéig, az államosításig megőrizte vezető szerepét a helyi nyomdaiparban. Ez tekinthető az első olyan vidéki nyomdaipari vállalkozásnak, amely teljesen függetlenítette magát a fővárostól. A nyomda irányítását a zsidó származású papírkereskedő, Sonnenfeld Adolf 1886 táján vette kézbe. Papírkereskedő szakmáját még a fővárosban tanulta ki. Pesten valcolt, vagyis inasként programszerű vándorutat tett, hogy minél több helyen minél több fogást eltanulhasson. A legrégebbi pesti papírkereskedésben, Engler Ignácnál is inaskodott. Nagyváradra költözése után papírszakmai körökben Budapest-szerte olyan becsülete lett, mint a vidéki nyomdászat jeleseinek, a gyomai Kner Izidor-nak vagy a békéscsabai Tevan Adolf-nak. Az 1910-es évekre a papírkereskedésből, nyomdából, könyvkötő műhelyből álló nagyvállalat képes volt fölvenni a versenyt a legnevesebb fővárosi nyomdaipari vállalatokkal. A nyomda kiadványai

közül Vaday József *Tanulók vezérfüggönyve a jó erkölcsben és hazafias jellemben* című művének negyedik, átdolgozott és képekkel ellátott kiadását a vallás- és közoktatásügyi miniszter 403–1899. szám alatt engedélyezte. A kiadványt bordázott merített papírra nyomták, kiadási évszám nélkül, 134 oldal terjedelemben, a szöveg között 22 metszettel. A címlapon, az előszó fejlécében, a harmadik fejezet végén, a negyedik fejezet címében és végén egy-egy szerény szecessziós nyomdász tünik föl. A Léway Márton helyi könyvkötőmester keze munkáját dicsérő kötés jóval beszédesebb. A rózsaszínes árnyalatú egészvászon kötésen az előtábla és a gerinc aranyozott, a hátsó kötéstábla vaknyomású, egyszerű, nem szecessziós keretdíszítést hordoz. A gerincen a könyv szerzőjének és címének rövid változatát kis-kapitális betűvel szedték, alatta és fölötté egy-egy levélmotívummal. Az előtábla ékessége a növényi fonatokat és leveleket tartalmazó keret, az alsó rész közepén a tábla harmadáig fölnyúló két szárral, végükön balra is, jobbra is egy-egy kinyílt, lefelé hajló virággal. A szimmetriát létrehozandó a felső rész közepén, ugyancsak a tábla harmadrésznél körben négy, valószínűleg ibolyabimbó látható.

Léway jó érzékkel sejtette meg a könyvkötés szükségességét a

városban, és hasonló munkáival olyan minőséget tudott fölmutatni, mint fővárosbeli szakmatársai. Külföldön tanulta a könyvkötő mesterséget, és idővel ő is valóságos könyvgyárat hozott létre Váradon. 1910-re dobozgyárral és nyomdával bővült vállalkozása több mint száz munkást foglalkoztatott. A könyv szerzője, Vaday József (1863–1922) szatmári születésű tankönyvíró tanító, nagyváradi református iskolaigazgató volt. A kötet mintegy párját, *Az erkölcsi nevelés gyakorlati vezérkönyve* című művet a szerző szülői és (hit)oktatói használatra szánta.

Temesvár, a délkeleti végek, a Bánság nagyvárosa 1895-ben ugyancsak tucatnyi nyomdával bírt. A közel negyvenezres lélekszámú város első ismert kiadványa 1769-ből való. 1895-ig további közel harminc nyomda működésére vannak adataink. Közülük az Unió Könyvnyomda és Kiadóintézet az 1880-as években kezdte meg több mint három évtizedre kiterjedő tevékenységét. A más néven Reform-nyomda

tulajdonosa ifj. Steiner Károly (1853?–1907) volt, aki testvérel, Steiner Ferenc (1856–1936) gyógyszerésszel, országgyűlési képviselővel együtt alapította a céget. Még az évtized folyamán a nyomdai alkalmazottak bére városszerte annyira lecsökkent, hogy folyamatosan mondtak föl. A tervezett árszabályozást nem teljesítő Steiner-nyomdát szakmai körökben mintegy elszigetelték. A helyzet a következő évszázad elején vált súlyossá. 1903-ban városszerte általános nyomdai munkássztrájk alakult ki, melyet pont az Unió nyomda és egy másik nyomdász bojkottált. Steiner Károly egyébként nemcsak a helyi kereskedelmi és iparkamara elnöke volt, hanem a *Südungarische Reform* című lap szerkesztője is, amivel sokat tett a délvideki sváb nemzetiségi eszmék szolgálatában. A nyomda kiadványai közül Fényesi István *Változatok* című verseskönyve pont 1903-ban jelent meg vízjeles műnyomó papíron, 216 oldal terjedelemben. A kötetben a címek és a fejléc betűtípusait leszámítva egyetlen szecessziós dísz sincs. A korszak szembetűnő jegyeiről a puhafedelű kötés árulkodik. Egyedi és különleges vállalkozás a borító címlapja, amennyiben négy színnyomatot tartalmaz. A bal oldalon és fönt futó sötétzöld növényi ornamentika szárából, levelekből, hét kinyílt virágból és a jobb felső sarokban egy bimbóból áll. A virágok szirmai rózsaszínesek, bibéjük citromsárga – mindkét szín esetén látszik egy kis technikai pontatlanság, színelcsúszás.

A negyedik színnyomat a barna, mely a szerző nevének, a címszövegnek, az impreszumnak és a lapon egy stili-

záltn átvezetett író tollnak a színe.

1895-ben a vidéki nyomdák számát tekintve második helyen Aradot találjuk. Kilenc nyomda jutott a több mint 42 ezer lakosra. Még dobogós helyen Kolozsvár szerepel, nyolc nyomdával és közel 36 ezer lakossal.

Debrecen, a „kálvinista Róma”, a sajátos történelmi körülmények között létrejött Hajdú vármegye székhelye volt. Az 1895-ben hét nyomdával rendelkező város több mint 56 ezer civis polgár otthona volt. A helyi nyomdászat még 1561-ben a protestáns Huszár Gál officina állításával kezdődött, melynek máig ható utóda a korabeli városi nyomda. Révész Imre *Kálvin élete és a kálvinizmus* című munkája, a *Tiszántúli Ref. Egyházkerület kiadványa* első darabjaként, harmadik kiadásban, 1909-ben bordázott merített papíron, a címlapnál Kálvin János metszett portréjával, 364 oldal terjedelemben itt jelent meg „a nagy reformátor halála emlékének háromezredfordulatára”.

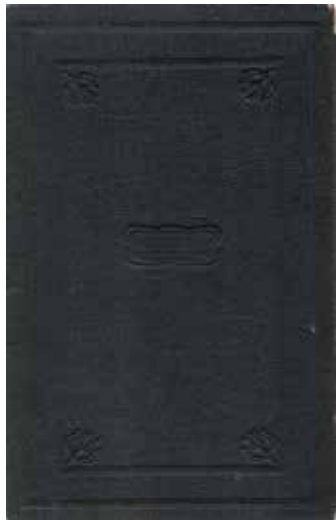

A kötet lapjain a puritán témát hangsúlyozandó, egyetlen könyvdísz sincs, csupán a lapélek kaptak márványékitést. Itt is a kötés árulkodik a szecseszói eleven erejéről, ami nagyon jól összefért az egyedülálló debreceni könyvkötészet évszázados hagyományával. A fekete egészsbőr, dombormintás kötés előtáblája fejlécében a kiadványsorozat címe, a lálécében a szerző neve alatt a mű rövidített címe csupa nagybetűvel szerepel, közöttük jobb és bal oldalt körök vannak. A mértani középpontban az egyházkerület körpecsétje helyezkedik el. Középen fölötte két levélen háromszirmú kinyílt virág, alatta vázából jobbra és balra egy-egy, háromfelé ágazó virágszár, végeiken egy-egy kinyílt virág látható. Apró madarak, csillagok és virágok mintegy keretbe foglalják a fonatos virágdíszítményt. A hátsó kitéstábla kettős keretében a belső keret sarkain átlósan kéttelvelű, háromszirmú tulipánok helyezkednek el, a mértani középpontban mintegy felhőszerű kettős keretben a cégjelzéssel.

Csupán a gerinc aranyozott, közepén egy dombormintás szegfű áll. A remekbe szabott kötés a neves Dávidházy Kálmán és Társa könyvkötészet, „diszműkészítés” és dobozgyár legkevesbé tucatterméke. „A kötések magyaros díszítményeit Dávidházy maga ügyesen tervezeti s maga vési bőrbe.” Éppen az 1909. évi debreceni iparművészeti kiállításon a kereskedelmi miniszter vidéki kiállítások részére alapított aranyérmét Dávidházy nyerte el. A családban egyébként többgenerációs hagyománya volt a könyvkötésnek. Az első ilyen vonatkozás a 18. századból származik, amidőn Dávidházy János feleségül vette Könyves Tóth Máriát, egy helyi könyvkötő leányát. Gyermekeik közül a szintén János keresztnevű könyvkötőlegényként beutazta Svájcot és más német területeket. Hazatérve folytatta a könyvkötészet szakmát. Fia, Imre szintén debreceni könyvkötőmester lett. Az ő fia volt Kálmán.

Többretű vállalkozásának fénykorában 76 alkalmazottja volt. A könyvkötészet ekkor 150 ezer korona hasznot hozott.

A Dávidházy-kötésű könyvek igényes, szép kivitelük miatt országszerte ismertté váltak. A szerzőről, Révész Imréről (1826–1881) már a címlap is elárulja, hogy a helyi református egyház egyik lelképásztora és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Fiatal korában a Debreceni Református Kollégium könyvtárosa, a kiegészítés évétől a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárosa volt. Az egyházjogi küzdelmek során is jeleskedett. Művének első és mindjárt második kiadása még 1864-ben Pesten látott napvilágot.

1895-ben szintén hét nyomdával bíró alföldi nagyváros volt a több mint 85 ezer lakosú Szeged. Hat nyomdával rendelkező városból is kettő akad. Az egyik meglepő módon a több mint 52 ezer lelket számláló felvidéki Pozsony, mely a török időkben fővárosi szerepkört töltött be. A másik, fél tucat nyomdával rendelkező település a közel 25 ezres lélekszámú délvidéki Újvidék. Jóval több az öt nyomdával felszerelt város. Összesen nyolc ilyenről tudunk: Kassa, Kecskemét, Nagyszében, Sopron, Szabadska, Székesfehérvár, Szolnok és Szombathely.

Székesfehérvár, a középkori koronázóváros 1895-ben több mint 27 ezer fős lakossággal bírt. Az első helyi nyomda, Számmar Mihály műhelye 1806-ban kapott királyi szabadalomlevelet. Ettől kezdve a nyomdász egészen 1837-ig párhuzamosan vezette ezt és veszprémi műhelyét. A későbbi nyomdák közül az eredetileg Székesfehérvár és Vidéke Nyomda 1903-ban – tulajdonosa után – a Csitári Kő- és Könyvnyom-

da nevet viselte. Itt jelent meg Philipp István *Kuruczok Csillaga* című költeménye a székesfehérvári Rákóczi-ünnepre. A verset ifj. Fiáth Imre szavalta.

A címlapon, a vers kezdő oldalának felső részén és a 13 oldalas költemény végén egy-egy virágdísz látható. A kartonált, tűzött kötés négy színnyomatot tartalmaz. Fölül és alul egy-egy sorban balra dőlő öt-öt kilencszirmú kinyílt virág látható, melyek kék színárnyalatúak, akárcsak a belső szöveg. II. Rákóczi Ferenc vörösesbarna portréja alatt kis-kapitálissal szedve a mű címe, ugyancsak kék színárnyalatban. A szavak elején álló betűk piros színt kaptak. A cím alatt a portréhoz a szimmetriát megteremtendő vörösesbarna kettős aláhúzással a következő évszámok szerepelnek: 1703–1903. Ezek nyilvánvalóan a szabadságharc kitörésének 200. évfordulójára utalnak. A hátsó papírborítón szegfűs nyomdajelzés látható.

Csitári (eredetileg Gramanetz) Kálmán (1842–1881) érdekes módon gyógyszerész és hírlapíró is volt. 1874-ben ő indította meg a *Székesfehérvár és Vidéke* című társadalmi, szépirodalmi és közművelődési lapot, mely hetente két alkalommal jelent meg. Philipp István (1870–1935) vágbesztercei származású székesfehérvári rajztanár volt, nevéhez szobrászként két helyi alkotás, két aradi mellszobor és egy budapesti domborműves Jókai-emléktábla fűződik.

Szolnok, az 1876-ban létrejött „muszáj vármegye”, Jász-Nagykun-Szolnok székhelye 1895-ben közel 21 ezres lélekszámú Tisza-parti város volt az Alföld szívében. Újabb kutatások alapján, néhány évvel

korábbra sikerült azonosítani a valóban első szolnoki nyomdászt, Szoretics József személyében. A győri származású nyomdász 1874-től pár éven át, egészen haláláig vezette szolnoki műhelyét. Özvegyére hagyott nyomdáját 1878-ban már Kiskunfélegyházán találjuk. Később, 1882-ben jött létre a szolnoki Fuchs családi nyomdaipari vállalkozás. Érdekes, hogy az egyik Fuchs-fivér 1904-ben Faragó Sándor néven újabb nyomdát nyit a városban. Vértes József *Verseghy Ferenc emlékezete* című értekezése Fuchs Manó Könyv- és Műnyomdájában jelent meg 1901-ben. A kartonált, ragasztott kötésű, 36 oldal terjedelmű írás végén egy szecessziós könyvdísz látható. A borítón is szerény a díszítés, de egyértelműen szecessziós a betűtípus is. Hogy a cím és az ajánlás teljes szimmetriáját megteremtsék, a szedés során a cím végére négy stilizált tulipánt, az ajánlás végére hármas hullámot tettek, így biztosítva mindkét esetben a pontos téglalapos elrendezést.

Az alkalmi kiadvány célja, hogy teljes bevételéből Szol-

nok legnevesebb szülöttjének, a költőnek, a nyelvújítónak, a francia himnusz (*Marseillaise*) első magyar nyelvű fordítójának, a felvilágosult gondolkodásmódja miatt az egyházzal és az állammal is szembekerült, közel évtizednyi időt politikai rabságban töltött Verseghy Ferencnek méltó emlékművet állítson. Ennek eredményéről nem tudunk. Az alkalmi kiadvány szerzője, Vértes O. József (1881–1953) törökszentmiklósi származású tanár, pszichológus és győgyepedagógus volt, aki a neves ideg- és elmeorvos, Ranschburg Pál asszisztenseként is dolgozott.

Brassó, az erdélyi Barcaság központja 1895-ben a négy nyomdával rendelkező tucatszéri település sorába tartozott. A szász város első officináját még Honterus János állította föl 1539-ben. A későbbi századokban közel húsz nyomda működött még itt. A „Brassói Lapok” Nyomdája 1895-ben jött létre, elsősorban politikai napilap előállítására, de számos könyv is készült a nyomtatóüzemben. Ezek közé tartozik Eduard Rupprecht (1837–1907) német evangélikus lelkész, egyházatanácsnok Kiss Béla fordításában kiadott *Mi az igazság?* című vallási értekezése, melynek alcíme: *Népszerű vitatkozások korunk hitetleneivel*. A kartonált, ragasztott kötésű első kötetet vastag, vízjeles papírra 1912-ben nyomtatták, 138 oldal terjedelemben. A kiadvány a téma komolyságához híven nem tartalmaz könyvdíszet. A papírborító viszont eredeti szecessziós alkotás, melyen nem kevesebb, mint öt betűtípus fordul elő. A főcím alatt két oldalt egy-egy stilizált virágalapú és ugyanolyan fejezetben végződő oszlop

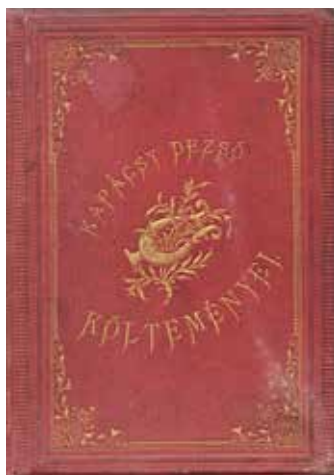
fogja közre a többi bibliográfiai adatot.

Eger török idők óta neves városa, Heves vármegye székhelye 1895-ben három nyomdával bírt. Ugyanilyen nyomdászammal további 22 vidéki település büszkélkedhetett. Eger első officináját még Royer Ferenc Antal 1755-ben hozta létre. 1895-ig, amikorra a város lakossága meghaladta a 22 ezer főt, további mintegy tíz nyomda működött az egyházi és világi székhelyen. Néhány évvel korábban, 1890-ben jelent meg Kapácsy Dezső *Költményei* az ugyancsak 18. századtól működő római katolikus Érseki Lyceumi Nyomdában, 159 oldal terjedelemben, aranyozott lapélekkel. A kötet több szempontból is szép példája a virágos motívumnak. A címlapon lévő apró, fonatos levéldísz szó szerint elhalványul a verskezdő oldalak felső részén elhelyezett gazdagon burjánzó leveles, virágos, vázás és szfinxes díszítések mellett. Ezenkívül minden vers elején egy-egy növényi ékű iniciálét, minden költemény végén apró könyvdísz (például angyalkás motívumot) helyeztek el.

A kötés is igazán pazar. Az előtáblán és a gerincen különböző betűtípusból szedve

a szerző nevét és a mű címét aranyba foglalták. Ugyancsak aranyozott nyomással az előtáblán fonatos keretdísz, közepen egy jobbra dőlő lant négy húrja mellett négyágú olajfág fut át, számos olajbogyóval ékítve. Az előtáblán és a hátsó kötet táblán vaknyomással keretdísz is kapott.

A remekbe szabott kötés Neszvadba Gyula egri könyvkötőmester keze munkáját dicséri, akinek azonos nevű fia – mint iparos tanuló – az 1891. évi helyi rajz- és munkakiállításra képviselte a családi szakmát. Még később, 1896-ban az idősebb Neszvadba vett részt a millenniumi országos kiállításra, amiért papír- és sokszorosítóipar kategóriában elismerő oklevelet kapott. A verseskötet rendhagyó módon „Kedves barátom!” megszólítású előszóval kezdődik, mely Ábrányi Emil (1850–1920), a Kisfaludy Társaság tagja, országgyűlési képviselő, ugyancsak jeles tollforgató írása. Kapácsy Dezső (1839–1912) egri származású volt. Eredetileg papnak készült, később azonban világi hivatást választott, árvaszéki jegyző és előadó lett. A vármegye poli-

tikai és társadalmi életében is jelentős szerepet vállalt. Számos versét megzenésítették és az Egri Dalkör egyik alapítóját is benne tisztelhetjük. Mindszenty Gedeon (1829–1877) plébános, egyházi szónok – egyébként maga is költő – ösztönözte verseinek kiadására.

Zalaegerszeg, a dunántúli vármegyeszékhely 1895-ben két nyomdával és közel nyolcezer lakossal bírt. Ugyanilyen nyomdászammal országsszerte összesen félszáz nyomdahely rendelkezett. A város első nyomdáját Perger Ferenc létesítette 1821-ben. Később további öt nyomda működésére vannak adataink. Ezek egyike az 1848-ban létrejött özv. Tahy Rozália és Társa nyomda, majd annak utóda. Itt jelent meg Káoszonyi Mihály szerkesztésében a *Válogatott költői olvasmányok* főcímű kötet negyedik, átdolgozott kiadása „a költők rövid életrajzával a középtanodák, polgári iskolák, valamint egyéb hasonló tanintézetek növendékei használatára”. A kiadvány 1912-ben látott napvilágot nem kevesebb, mint

449 oldal terjedelemben, márványozott lapélekkel. A címlap alsó negyedében egy kétlevelű és hatszirmú virág ékeskedik. Az előszó egyedülálló vázás és virágfonatos iniciálét kapott, a kötet végén található életrajzoknál az idézett költők neve iniciáléval kezdődik, majd csupa nagybetűvel folytatódik. Valamennyi, nagyrészt költőnevet tartalmazó fejezet-cím szecessziós keretben jelenik meg, minden fejezet végén azonos stilizált virágdíszítéssel.

A helyi könyvkötészet országosan is figyelemre méltó eredményeként értékelhetjük ifj. Juhász József remekbe szabott egészsvázson kötését, az előtáblán és a gerincen aranyozott nyomással. A bal oldalon fölfelé, majd jobb irányba növényi száraz futnak. Az egyik szár három levelével az előtábla harmadáig tart, és díszes liliomban végződik. Fölötte valószínűleg a műzsát megjelenítendő kettős körkeretben göndör hajú, feltehetően tógás női portré látható. Efölött és a cím fölött különágazó szárazon fölfelé nyíló összesen négy tulipánféle, tövükben

szimmetrikus elrendezéssel öt bimbó látható. A főcím három szavának kezdőbetűi külön ékesítettek, az első és a harmadik szó csigavonalban végződő aláhúzást kapott. Az egyszerűen kisbetűvel szedett alcím alatt egy elfektetett növényi szár jobb oldalon gesztenyefalevélben végződik. Az előtábla alján találjuk a szerkesztő nevét, fölötte balra és jobbra eltolt kettős aláhúzás fut.

A hátsó kötéstáblán négy vonalból álló egyszerű keret fut körbe, a mértani középpontban, szintén csúsztatva,

duplán aláhúzva a könyvkötő föltüntetésével, akinek első szakmai hirdetése 1907-ben jelent meg a helyi *Magyar Paizs* című hetilapban. Édesapja, id. Juhász József is helyi könyvkötő volt, műhelyt még felesége testvérétől örökölt. A kötet szerkesztője, Kászonyi Mihály (1859?–1912) pedagógus és iskolaalapító volt. A paksi állami polgári iskolában tanított 1883-tól, tíz év elteltével pedig annak igazgatója lett. Később Veszprémben és Zalaegerszegen élt. Tanügyi, társadalmi és kritikai cikkei számos dunántúli lapban is megjelentek.

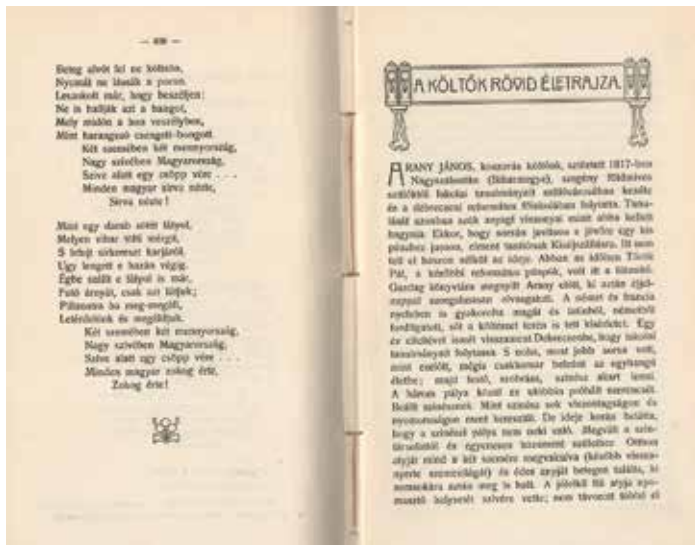

Nagybánya, Szatmár vármegye 1895-ben közel tízezer lélekszámú szász bányavárosa szintén a két nyomdával rendelkező települések közé tartozott. A nyomdászélet itt elég későn, 1875-ben indult meg, Huzly Károly nyomdaalapításával. 1895-re, mire további három helyi nyomda működött, az első ilyen vállalkozás már nem létezett. Egy évvel később jött létre Nánásy István nyomdája, ahol Révész János helyi evangélikus lelkésznek *Egyház*

és haza címmel jelentek meg alkalmi beszédei. A kartonált, varrott és ragasztott kötés bal alsó sarka igazán pazar díszítést hordoz – tóparti részletet alul két kinyílt és egy bimbózó tavirózsával, a bal sarokban három álló nádszárral. Az összhátást további vízinövénylevelek, valamint kissé elkülönülve, a kartonborító középső részének harmadán egy kinyílt ötszirmú árvácska fokozza.

A vízjeles műnyomó papírra nyomott kötet a szerző kiadásában jelent meg. Az ajánlás dőlt betűs, cirkalmas betűi és illusztrációi után mind a 21 beszéd díszes, változatos virágos fejléccel készült, és egyszerű dísszel zárul. Figyelemre méltók a beszédkezdő, növényi fonatot idéző iniciálék is.

A nyíregyházi származású Révész (eredetileg Riszdorfer) János (1863–1933) mind az egyházi, mind a helyi közéletből kivette a részét. Számos jótékonyági és közintézmény vezetője tagja volt. Szerepet vállalt a nagybányai művésztelep létrehozásában is. Nagykovács 1759-ben évi tíz alkalomra szóló

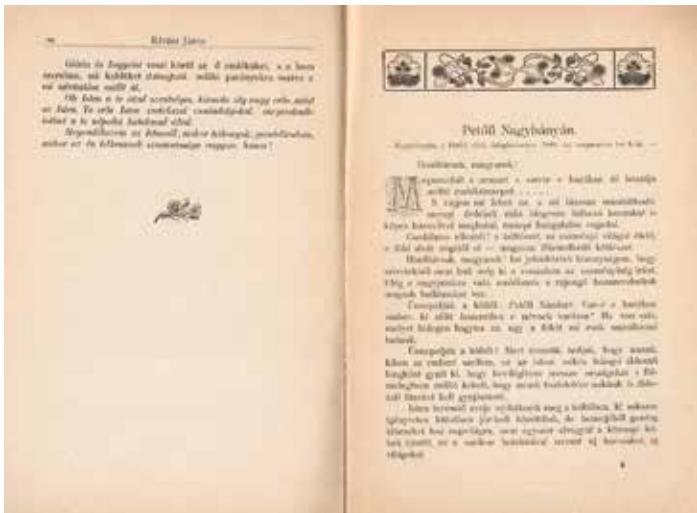
vásártartási jogot kapott büszke alföldi mezőváros. 1895-ben ugyancsak két nyomda jutott több mint 23 ezer lakosára. A város szintén későn vált nyomdahelyé. Az első helyi nyomdász-család 1877-től a több mint fél évszázadon át tevékenykedő Ottinger-család volt. Egy másik helyi nyomtatóüzemhez, Bazsó Kálmán könyvnyomdájához számos helyi (heti)lap is kötődik. Itt jelent meg *A Nagykovácsi Gazdasági Egyesület alapszabályai* ragasztott gerincű kis kötetkéje 1914-ben, a szervezet alapítási évében, 19 oldal terjedelemben. A téma komolyságát hangsúlyozandó, egyetlen könyvdísz sincs a főszövegben. A kartonált borító viszont a szecesszió szép példája, amennyiben a szecessziós betűtípussal szedett cím fölött hat stilizált vázában ugyancsak stilizált virágok vannak, alul ugyanolyan hat, négyzetes keretű illusztráció helyezkedik el. A kompozíciót tömör négyzetek foglalják nagykeretbe.

Az egyesület titkárának, a helyi egyházi pöntárnok Zs.

Tóth Albertnek és Magyar Kázmér elnöknek a neve az utolsó oldalon tűnik föl. Magyar Kázmér nyugalmazott királyi gazdasági tanfelügyelő is sokoldalú személyiség volt.

Fehértemplom, a bánsági település 1895-ben egy nyomdával és valamivel több mint kilencezer lakossal bírt. Hasonlóan egy nyomdával országszerte összesen 117 nyomdahelyel számolhatunk. Az első

helyi nyomda, a Wunder-család üzeme a kiegyezés évétől közel öt évtizeden keresztül működött. Egy másik nyomda indulás évében jelent meg Rigó Sándor *Fehértemplomi emléknapok. Válogatott egyházi és alkalmi beszédek s felolvasások* című kötete. Az 1910-ben napvilágot látott könyv előső és hátulsó borítója is különleges hártypapír. Rajtuk két színnyomat látható. A borítón kettéosztott, kettős vörös keretben a szerző neve alatt szerepel a többi bibliográfiai adat. A szerző nevét és a főcímet vonalakkal szedéstükörtől szedéstükörig töltötték ki. Kicsivel a középső rész alatt és a hátsó borító vörös vonallal egyszer keretezett mezejének közepén egy-egy szecessziós dísz kapott helyet.

Belül is megmarad az egyszerű vörös keret, a 194 oldal terjedelmén belül minden fejezet végén ugyanolyan stilizált virágos díszítéssel. Joggal feltételezhetjük, hogy az egyedi kiállítású kötet egyúttal az induló nyomda referenciamunkája

is volt. A szerző, Rigó Sándor (1874–?) törökbencei származású katolikus pap.

Nagyszőlős, az egyik legkisebb területű vármegye, Ugo-csa székhelye a körülötte lévő nagyobb vármegyék területén jóval korábban megindult nyomdászat mellett csak 1888-ban vált nyomdásztelepüléssé. 1895-ben a város az egy nyomdával rendelkező települések sorába tartozott, lakosainak száma valamivel több mint ötezer fő volt. Az 1910-ben föl-

állított fantázianevét Victoria Nyomda készítette dr. Kun Béla *Emlékbeszéd néhai Szikszay Zoltán esperes fölött* című alkalmi kiadványát. A kartonált, fűzött kötet két műnyomó papírra nyomták, 15 oldal terjedelemben, és a nyomda első működési évéből való. Szerényen, a kötet utolsó oldalán, a szöveg után stilizált virágdíszítés húzódik meg. A szecessziót itt is a borító képviseli, melynek sajátossága, hogy inkább négszögele rendezésben, tömör négyzetekkel és üres téglalapokkal alakítja ki a függőlegesen egyharmad-kétharmad osztatú címlap képét. A főcímet, az alcímet és a szerző nevét itt téglalapokkal egészítették ki, hogy teljesen kitöltsék a szedősorokat.

A szerző, dr. Kun Béla (1874–1950) nem azonos a Tanácsköztársaság vezető alakjával, amit ő maga 1919 után azzal hangsúlyozott, hogy fölvette a megkülönböztető Szentpéteri előnevet. A neves református egyházjogász az 1914-ben megindult debreceni egyetem jog- és államtudományi karának első dékánja volt.

IRODALOM

- Firtinger Károly: *A magyar állam nyomdászat-történelmi térképe*. Bp., 1896. Reprint kiadás
Az 1851 és 1918 között működött magyarországi nyomdák és kiadók jegyzéke.
 Összeáll.: Markos Béla. Bp., 1960. Kézirat
Magyar írók élete és munkái. Megindította: id. Szinyeyi József. Új sorozat. I–XIX. kötet. Bp., 1990–2002